

Säätytalo 26.3.2009

Kielikoulutus – yhteiskunnallinen haaste ja mahdollisuus

Eila Rekilä

kommenttipuheenvuoro

Tutkimuksen ja politiikanteon yhteyksiä

Tutustuessani kielten ulkopuolelta tulleet aiheeseen jouduin käsitteiden viidakkoon; kieliohjelma, kielipolitiikka, kieliohjelmapolitiikka, kielikoulutus, kielikoulutuspolitiikka. Kommenttipuheenvuoroni on otsikoitu Tutkimuksen ja politiikanteon yhteyksiä. Kommentointini on siis kielitutkimuksen ja politiikanteon yhteyksiä laajempaa?

Rehtori Sallisen esitelmästä kävi ilmi, että Jyväskylän yliopisto on laatinut kielipoliittisen ohjelman, näkemykseni mukaan ainakin Helsingin yliopistolla on myös kieliohjelma. Kotuksella on oma kielipoliittinen ohjelmansa, ohjelma on varsin kokonaisvaltainen. Kielikoulutuspolitiikasta on taas Jyväskylän yliopistossa ollut oma projektinsa ja kieliohjelmapolitiikkaa on niin ikään yliopistossa tutkittu. Rehtori Sallisen esittelemä verkosto on nimeltään kielikoulutuspolitiikan tutkimus- ja kehittämisverkosto.

Tein viime vuonna Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen, Kotuksen, arvioinnin toiminnan organisoimisen ja hallinnon näkökulmasta. Siitä syystä haluaisin näin keskeiselle toimijajoukolle sanoa muutaman sanan kielipolitiikasta, onhan käsite politiikka puheenvuoroni otsikossa. Kotuksen mukaan kielipolitiikka tarkoittaa kielen tai kielten ja yhteiskunnan välisten suhteiden järjestämistä tietoisilla toimilla. Kielipolitiikka koskee siten kielen asemaa yhteiskunnassa esimerkiksi kielilain ja muiden säädösten säätämisen avulla. Kielipolitiikka liittyy yksilön oikeuksiin käyttää omaa kieltään viranomaisissa. Kielipolitiikkaan kuuluvat myös kielenopetukseen liittyvät kysymykset. Näin siis Kotus. Nykyisessä pääministeri Vanhasen II hallituksen hallitusohjelmassa kieli mainitaan kielikoulutuksena maahanmuuton yhteydessä ja koulutuksen yhteydessä monipuolisten kieliohjelmien edistämisenä. Lisäksi todetaan, että suurimpien valtiollisten ja kunnallisten uudistushankkeiden kielellisten vaikutusten arviointi säännönmukaistetaan. Tutkijoille töitä siis. En kykene sanomaan, onko näin tapahtunut. Kotuksen arvioinnin yhteydessä havaitsin, että suomalaiselle kulttuurille olennainen kielenhuollon ja kielipolitiikan näkökulma ei näy opetusministeriön ”ylätason” asiakirjoissa, esim. strategiassa tai toiminta- ja taloussuunnitelmassa niiden tärkeydestä huolimatta. Se näkyy niissä asiakirjoissa, joissa Kotusta käsitellään virastona.

Vaikka rehtori Sallinen ei tähän puuttunutkaan, uskaltaisin todeta, että koulujen ja yliopistojenkin yhteiskunnan kieliolosuhteissa on viime vuosina tapahtunut niin paljon, että toimintaa ohjaava poliittinen päätös olisi hyvä olla olemassa. Kaksikielisessä Vaasassa työskennelleenä ymmärrän hyvin, että monenlaisia ongelmia tulee eteen. Mutta kyse on myös kielipolitiikasta suhteessa EU:hun, koulujen kielivalikoimasta esimerkiksi venäjän kielen asemasta Itä-Suomessa, uusista vähemmistökielistä, esimerkiksi karjalan kielen hyväksyminen viralliseksi vähemmistökieleksi, virastojen palvelukielistä ja monista muista. Esimerkiksi siitä, että eikö valtiovarainministeriölle riitä suomenkieli organisaationsa ja virkanimikkeiden kieleksi, onko pakko puhua esimerkiksi controller-toiminnosta. Rehtori Sallisen puheenvuorossa mainitut verkoston perustamisen liittyvät perustelut sopivat hyvin myös kielipoliittisen kannanoton perusteluiksi.

Valtakunnallinen kielikoulutuspolitiikan tutkimus- ja kehittämisverkosto on siis ilmeisen tarpeen. Siis tutkimusverkosto. Miten nopeasti on odotettavissa tutkimustuloksia niin, että ne olisivat hyödynnettävissä poliittisessa päätöksenteossa. Vai onko niitä jo, niin että kyse on vain siitä, että niitä hyödynnettäisiin. Valitettavan harvoin on niin, että yhteiskunnassa nousevaan ongelmaan on suoraan tutkimustuloksia olemassa tai edes tutkimusta meneillään. Ongelma on jo niin sanotusti sylissä, kun ryhdytään virittelemään tutkimusta. Siinä ehditään tehdä monet päätökset, ennen kuin tutkimustuloksia alkaa tulla. Tämän verkoston tarkoituksena on myös koota tutkimustietoa, jotta se olisi paremmin politiikan käytettävissä. Hyvä niin.

En kuitenkaan suhtaudu kovin toiveikkaasti politiikan ja tutkimuksen yhteyksiin, siis siihen, että politiikanteossa käytettäisiin tutkimusta riittävässä määrin hyväksi. Äskettäinen Nokia päätös osoittaa, että vaikka kaikki tutkija-asiantuntijaprofessorit olivat sitä mieltä, että laki on perustuslain vastainen, se säädettiin. Voisin kuvitella, että kielipolitiikan alueella voi löytyä samanlaista kitkaa tutkimustiedon hyväksikäytössä politiikassa.

Entäpä, jos tutkimustuloksia on jo olemassa. Onko niin, että tuloksia käytetään, jos ne tukevat valmiiksi muodostettua kantaa. Onhan se hienoa TV:ssä nähdä, että politiikassa välillä suorastaan näytetään ilahtuvan siihen, että löytyy tutkimustuloksia, siis puhujan kantaa tukevia. Eräs kasvatustieteilijä professori taannoin totesi, että tutkijoiden tehtävänä ei olekaan sanoa poliittisille päättäjille, mitä heidän tulisi tehdä. Tutkija tutkii ja poliitikko politikoi. Tutkijoita kutsutaan usein eduskunnan sivistyspoliittiseen valiokuntaan kuultavaksi liian myöhään eli siinä vaiheessa, kun lakiehdotus on jo annettu. Niin kuin nyt yliopistolain yhteydessä. Liian moni on jo poliittisesti sitoutunut esillä olevaan kantaan, jotta aitoja muutoksia saataisiin aikaan. Tutkimustietoja tulisi käyttää hyväksi ministeriöissä päätöksiä valmisteltaessa. Eikö sitten niin tapahdu? No, ei välttämättä. Toivottavasti kielikoulutuksen tutkijaverkosto syöttää aktiivisesti tuloksia virkamiesvalmisteluun.

Byrokraattina suurimman osan elämäni työskennelleenä on pakko todeta, että tutkimustuloksia ei riittävästi hyödynnetä, ei ole kiinnostusta, ei osata tai ei ole aikaa. Työtahti on usein siinä määrin kiireinen, että tutkimuksen seuraaminen ei onnistu, se on työlästä. Sitä ei oikein edes lueta työksi, että virkamies istuu työpöytänsä ääressä ja lukee. Siis poliittisten päätösten valmisteluprosessissa on tutkimustulosten hyödyntämisen suhteen parantamisen varaa ja tutkijoiden tulisi suorastaa tyrkyttää tietoa valmisteluun. Rehtori Sallinen totesi, että verkoston tehtävänä on tuoda aktiivisesti tietoa päättäjien käyttöön.

Toinen seikka on sitten se, kykeneekö yliopisto ylipäättään nopeasti vastaamaan päätöksenteon tutkimustarpeeseen. Ja onko nyt puheena oleva tutkijoiden toimijaverkosto riittävän nopea ajankohtaisiin ongelmiin puuttumiseen? Tutkijoiden laatutietoisuus ja kunniantunto ei anna periksi nopeiden, hätäisesti tehtyjen tutkimusten tekemistä. Ylipäättään ongelmana on politiikan teon ja tutkimuksen teon aikajänteen yhteensovittamattomuus. Päätöksiä halutaan heti, tutkimustuloksia tulee hitaasti.

Vastausta voitaisiin etsiä sektoritutkimuksen puolelta, jossa organisatorisia muutoksia ollaan niin ikään valmistelemassa. Professori Yrjö Neuvon työryhmä on ehdottanut tilaaja-tuottaja mallia eli tutkimustiedon hyödyntäjä kilpailuttaa tutkimusorganisaatioita ja ostaa tarvittavan tutkimuksen. Sektoritutkimuksellahan juuri tarkoitetaan mm. yhteiskunnallisen päätöksenteon tarvitseman tutkimustiedon aikaansaamista. Sitä kautta mahdollistuisi mahdollisesti yliopistojen omia tutkimusohjelmia paremmin tai ainakin nopeammin tarvittavien tutkimusten ja selvitysten valmistuminen. Nytkin käsiteltävällä alueella tutkimuksia ja selvityksiä voidaan ostaa, jos ostaja löytyy ja ostajalla on rahaa taskussaan.

Ymmärrän poliittiseen päätöksenteon ja tutkimuksen kohtaamattomuuteen liittyvän turhautumisen puolin ja toisin. Toivottavasti nyt kielentutkimuksen verkostotyö tuo tähän ratkaisuja. Onko verkosto sitten paras mahdollinen ratkaisu tutkimustiedon tuottamiseen? Hidastaako verkosto vai nopeuttaako se tutkimustiedon aikaansaamista, esimerkiksi yhden tehokkaan hyvin rahoitetun yksikön asemesta. Sehän menee jo tutkimuspolitiikan puolelle. Olisi hyvä katsoa, mitkä verkostot ovat toimineet hyvin ja mitkä huonosti ja mistä syystä. Tilataanko tutkimusta verkostolta vai sen toimijoilta. Meneekö verkoston hallinnointiin kohtuuttomasti aikaa ja resursseja. Verkosto varmaan vastaa tähän kysymykseen.

Yliopistosektorilla on ongelmana myös se, miten saataisiin yliopistot tutkimaan omaa toimintaansa, jotta siitä olisi hyötyä poliittisessa päätöksenteossa. Voisiko rehtori Sallinen vahtia, että perustettava verkosto tutkisi aktiivisesti myös sitä kielikoulutuksen osaa, joka tapahtuu yliopistoissa, ei vain kouluja ja koulujen kielenopetusta. Joskus yliopistoista on helpompaa nähdä kauas kuin aivan lähelle.

Esimerkkinä problematiikasta voisi ottaa esille uuden yliopistolain käsittelyn ja kysymyksiä voisi esittää sekä tutkijoille että valmistelijoille ja päättäjille. Onko tutkijoiden ja yliopistojen piirissä ollut kiinnostusta niiden asioiden tutkimiseen, joita lainmuutoksella nyt pyritään ratkaisemaan. Osittain tutkimusta on, osittain ei. Ja jos ei ole, miten sellaista olisi saatu pystyyn. Ja jos yksittäisten tutkijoiden piiristä ei nouse kiinnostusta, miten yliopisto voisi itse sitä nostattaa ja tarjota päättäjille tutkimustietoa. Ainoastaanko siten, että ministeriö olisi ostanut tutkimusta yliopistoilta ja tässä tapauksessa erityisesti korkeakoulututkimusta harrastavilta yksiköiltä. Ja olisiko mahdollisesti saattanut käydä niin, että poliittiseen valmisteluun ja päätöksentekoon olisi tullut eri tieteenalojen eriäville lähtökohdille rakentuvia tutkimuksia. Voisin olettaa että esimerkiksi kauppatieteilijä ja yhteiskuntatieteilijä saattaa hyvinkin tulla erilaisiin johtopäätöksiin siitä, mikä uudessa laissa on kannatettavaa ja mikä ei. Siis joudutaanko päätökset joka tapauksessa tekemään muilla perusteilla kuin tutkimustuloksiin perustuen? Mielenkiintoinen kysymys. Ja minkä tieteenalan lähtökohdista kielipolitiikkaan liittyviä kysymyksiä tulisi tutkia päätöksenteon tukemiseksi, kysehän ei ole pelkästään kielitieteestä.

Alussa kuulutin kielipoliittisen päätöksen aikaansaamista. Kenellä on vastuu kielipolitiikan linjanvedoista; opetusministeriö, oikeusministeriö, sisäasiainministeriö vai mikä ministeriö? Kullakin on vastuullaan oma siivunsa kieleen ja kielenkäyttöön liittyvistä kysymyksistä, koulut, perusoikeudet, kotiuttaminen ja niin edelleen. Uskoisin, että kielikoulutuksessakin on ongelmia, joita koskevia ratkaisuihin tarvitaan muitakin kuin opetusministeriötä. Eikä ministeriöiden yhteistoiminta ole välttämättä niitä yksinkertaisimpia asioita. Tarvitaan painostusta. Valtakunnalliselle kielikoulutuspolitiikan tutkimus- ja kehittämisverkostolle siis hyvinkin löytyy tehtäviä politiikan ja tutkimuksen yhteyksien kehittämisen saralla. Onnea työhön.